

ВПЛИВ ДЕФОРМАЛІЗОВАНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО СЕГМЕНТУ РИНКУ ПРАЦІ

АНОТАЦІЯ. Стаття відображає основні напрямки впливу деформалізованого стану соціально-економічних відносин на функціонування промислового сегменту ринку праці як однієї з глибоких першопричин дисбалансу попиту і пропозиції робочої сили.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: промисловий сегмент ринку праці, деформалізований стан соціально-економічних відносин.

АННОТАЦИЯ. Статья отражает основные направления влияния деформализованого состояния социально-экономических отношений на функционирование промышленного сегмента рынка труда как одной из глубинных первопричин дисбаланса спроса и предложения рабочей силы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: промышленный сегмент рынка труда, деформализованное состояние социально-экономических отношений.

ANNOTATION. Article reflects the main directions of influence of deformed state of socio-economic relations on the functioning of the industrial segment of the labor market as one of the deep root causes of imbalance of supply and demand of the labor force.

Keywords: industrial segment of the labor market, deformed state of socio-economic relations.

Постановка проблеми. Для України є характерною значна деформалізованість соціально-економічних відносин, тобто ситуація, за якої неформальні відносини регулюють соціально-економічну взаємодію суб'єктів часто в більшій мірі, ніж законодавство та офіційні договори, а рівень тіньової економіки сягає 40 %. Відповідно, деформалізований стан соціально-економічних відносин здійснює істотний, а іноді — і вирішальний вплив на різні сфери соціально-економічного життя, в т. ч. і на ринок праці. Враховуючи те, що в сучасних умовах персонал є основою конкурентоспроможності підприємства, остання багато в чому залежить від ефективності функціонування ринку праці. Одна ж з го-

ловних проблем промислового сегменту ринку праці — дисбаланс попиту і пропозиції — багато в чому спричинена саме деформалізованим станом соціально-економічних відносин.

Аналіз останніх публікацій. Дисбаланс попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці визнано урядом однією із головних проблем, що гальмує розвиток промисловості. Дослідженню даної проблеми та пошуку шляхів її подолання присвячено праці таких українських науковців, як Бондар І. К., Заяць Т. А., Ільч Л. М., Литвин А.В., Мазурок П. П., Онікієнко В. В., Петрова І. Л. та інших. На основі аналізу їхніх праць можна стверджувати, що безпосередні чинники дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці — низький рівень взаємодії освіти та бізнесу, уявлення молоді про непрестижність робітничих професій, низький рівень оплати праці тощо — чітко визначені та досконало досліджені. Проте вивченню проблеми деформалізованого стану соціально-економічних відносин як однієї із глибинних першопричин дисбалансу не приділено достатньої уваги. Цим і зумовлюється актуальність дослідження даної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед головних причин дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці часто визначається уявлення молодих людей про непрестижність робітничих спеціальностей [1, с. 187; 2, с. 22].

Тим не менш, слід зазначити, що в основі подібних уявлень лежить не тільки інформаційне оточення молодих людей (Інтернет, телебачення і т.д., які відтворюють реалії постіндустріального суспільства), але й об'єктивна непривабливість робітничих професій в силу низького рівня оплати праці, поганих санітарно-гігієнічних умов на робочих місцях, низького рівня охорони праці. Подібне становище обумовлене орієнтацією промислових підприємств на економію витрат, пов'язаних із робочою силою. До подібної політики їх примушує значний рівень зносу основних виробничих фондів, який зріс із 59,3 % у 2007 до 63,8 % у 2010 році [3, с. 75]. Застаріле обладнання скорочує можливості випуску високоякісної продукції та характеризується високою матеріало- та енергоємністю. В результаті підприємства неспроможні до формування конкурентних переваг за рахунок якості і змушені вдаватися до цінової конкуренції за рахунок економії на робочій силі. Низька продуктивність роботи персоналу через застарілість обладнання є ще одним чинником невисокої заробітної плати. Можливість зростання останньої додатково стримується потребою посиленого контролю за виробництвом, оскільки як

низька оплата праці, так і часті збої в роботі сильно зношеної техніки є причинами досить високої частки браку.

Тобто першою причиною дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці виступає брак коштів у підприємств на модернізацію виробництва як передумови поліпшення продуктивності, якості, оплати, умов та безпечності праці.

Інший аспект дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці, який зазначається вітчизняними науковцями — це низький рівень співпраці між закладами освіти та підприємствами, який призводить до невідповідності напрямків та якості підготовки молодих працівників вимогам роботодавців [4, с. 133; 5, с. 155]. Проте й тут слід підкреслити, що у промислових підприємств бракує коштів на те, щоб бути ефективним партнером закладів освіти, в т. ч. надавати фінансову допомогу в оновленні учебного обладнання. Навчальні заклади ж орієнтуються або ж на потреби вступників, які бажають вчитися на престижні спеціальності і готові за це платити, або ж на державне замовлення і відповідну фінансову підтримку, а тому не зацікавлені у пристосуванні навчального процесу до вимог роботодавців.

Тобто, другою причиною дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці виступає брак коштів у підприємств на ефективну співпрацю із навчальними закладами як передумову оновлення навчальних програм і навчального обладнання відповідно до вимог виробництва.

Відповідно, в обох випадках чинником дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці виступає саме брак коштів у підприємств промислового сектору економіки.

Дія цього чинника зумовлена впливом деформалізованого стану соціально-економічних відносин, який проявляється у несприятливій для модернізації промисловості поведінці інвесторів, власників бізнесу і державних службовців.

Інвестори (особливо вітчизняні) в умовах деформалізованого стану соціально-економічних відносин схильні до вкладень коштів у сферу послуг, де є можливість швидко отримати віддачу, а не в промисловість, яка потребує довгострокових інвестицій. Справа у тому, що за умов домінування неформальних відносин в соціально-економічній сфері умови короткострокових угод звичайно дотримуються партнерами, в той час як довгострокові угоди є занадто ризиковими. Державний же захист умов договорів є неефективним через слабкість формальних інститутів. Подібна

ситуація характеризується поняттям «інвестиційної короткозорості», яке було введене російським вченим І. Розмаїнським [6].

Власники великого бізнесу у промисловості володіють значними фінансовими ресурсами, проте в умовах деформалізованого стану соціально-економічних відносин використовують його не стільки на модернізацію своїх підприємств, скільки на заходи недобросовісної конкуренції, підтримку певних політичних сил і самозбагачення.

В умовах деформалізованого соціально-економічного життя вкладення коштів у *заходи недобросовісної конкуренції*, пов'язані із порушенням законодавства, є більш прибутковими і менш ризикованими, ніж інвестиції у модернізацію чи певні інноваційні проекти. Наявність корупційних зв'язків із чиновниками дозволяє приховувати частину доходів, отримувати певні пільги тощо. Віддача від вкладення коштів у рейдерські захоплення та іншу напівкримінальну діяльність власниками великого бізнесу перевищує пов'язані з цим ризики [7, с. 6; 8, с. 113].

Фінансування політичних сил є життєво важливим напрямком діяльності для багатьох власників великого бізнесу, які нерідко розраховують на отримання певних привілеїв і пільг для своїх підприємств від держави. Особливо подібна поведінка притаманна власникам підприємств монополізованих галузей промисловості. Часто вони отримують допомогу чи пільги від держави, спекулюючи на важливості своїх підприємств як містоутворюючих, як роботодавців і замовників продукції інших галузей, а також як великих платників податків. Проте в результаті отримані кошти часто витрачаються не на модернізацію, а на поточну діяльність підприємств. Зокрема, в українській чорній металургії у 2007 році до 45 % зросла частка мартенівського процесу, який по причині своєї застарілості крім України та Росії більше ніде не використовується [9, с. 139; 10].

В Україні немає ефективної системи прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб, яка б стримувала схильність власників великого бізнесу до *самозбагачення*. Тому останні не зацікавлені у зменшенні розриву між власними доходами та доходами працівників своїх підприємств, а також у використанні коштів на модернізацію основних виробничих фондів. Так, доходи 10 % найбагатших українців у 35 раз перевищують доходи 10 % найбідніших (у середньому по Європі відповідне перевищення становить лише 5 разів) [11, с. 67].

Таким чином, схильність власників великого бізнесу до недобросовісної конкуренції, фінансування політичних сил і само-

збагачення гальмує процеси модернізації промислових підприємств, знижує їх прибутковість, а значить — розмір податкових надходжень до державного бюджету. В результаті держава змушена вдаватись до підвищення ставок податків. Від цього найбільше страждає малий і середній бізнес.

Власники підприємств малого та середнього бізнесу, які постійно відчувають брак коштів, у результаті посилення податкового тиску держави часто виявляють схильність до переходу у тіньовий сектор економіки. Ненадійне соціально-економічне середовище тіньового сектору не сприяє модернізації, проте відсутність державного контролю дає додаткові можливості до економії на охороні праці та її ергономічних умовах. В той же час нерідко власники тіньового і напівтіньового бізнесу мають неформальні зв'язки із чиновниками різних служб, а уникнення сплати податків державі дає змогу суттєво знизити собівартість виробленої продукції. В тіньовому секторі часто виробляється фальсифікована продукція, що дає таким підприємцям можливість отримувати достатньо високий прибуток. «Тінізація» зарплат також дозволяє зменшити собівартість продукції за рахунок несплати відрахувань у соціальні фонди [7, с. 6].

Високий рівень корумпованості в середовищі **державних службовців** (у першу чергу — чиновників) робить неефективною державну політику як у сфері регулювання промисловості, так і ринку праці й галузі освіти. Зокрема, ускладнюються як можливості державної підтримки модернізації промисловості, так і спроможність ефективно регулювати та підтримувати систему освіти. Взагалі, корупція є однією із рушійних сил деформалізації соціально-економічних відносин.

Таким чином, можна сказати, що деформалізований стан соціально-економічних відносин виступає причиною такої поведінки інвесторів, власників бізнесу та державних службовців, яка зменшує можливості модернізації промисловості. В результаті старіння основних виробничих фондів підприємства провадять політику «дешевого робітника». У результаті відбувається падіння привабливості робітничих професій, що веде до нестачі відповідних кадрів на промислових підприємствах.

Основні чинники дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці, які зумовлені впливом деформалізованого стану соціально-економічних відносин, відображено на рис. 1.

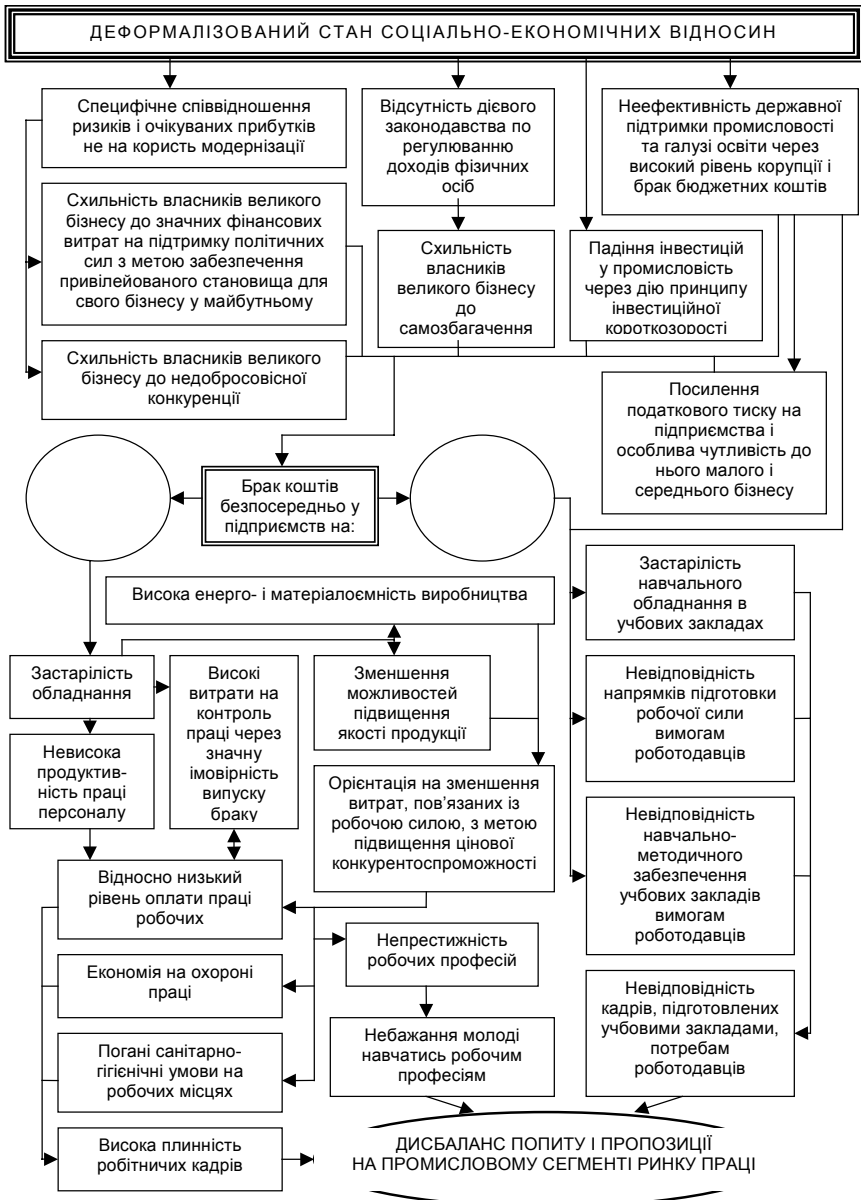

Рис. 1. Вплив деформалізованого стану соціально-економічних відносин на формування дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці

Як ми бачимо з рис. 1, саме деформалізований стан соціально-економічних відносин лежить в основі цілого комплексу чинників, що зумовлюють дисбаланс попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці. Для подолання негативного впливу даного явища доцільно вжити комплекс заходів:

1) сприяти формуванню соціально-економічного середовища, за якого отримання прибутків неінноваційним шляхом було б набагато ризиковішим, ніж шляхом модернізації виробництва та участі у інноваційних проектах, для чого слід інтенсифікувати заходи по боротьбі із корупцією, законодавчо заборонити рейдерські захоплення підприємств, відмінити пільги і привілеї підприємств монополізованих галузей у випадку, якщо вони не здійснять відчутних і результативних кроків у напрямку модернізації виробництва;

2) спираючись на досвід сучасних розвинутих країн, ввести в законодавство поняття «обтяженої» власності, володіння якою накладає на власника певні зобов'язання перед суспільством — як екологічного (стосовно недопущення руйнівного впливу виробництва на навколишнє середовище), так і соціального (стосовно життя і здоров'я зайнятих на виробництві працівників) характеру;

3) розробити і впровадити ефективний механізм контролю за доходами власників великого бізнесу та ввести таку систему прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб, яка б дозволила не тільки поповнити державний бюджет, але й мотивувала підприємців до скорочення розриву між власними доходами та доходами своїх працівників;

4) сформувати привабливі умови для інвестування у промисловість, для чого слід здійснити заходи, спрямовані на подолання корупції та бюрократизму в центральних і місцевих органах влади.

Висновки з проведеного дослідження. Деформалізований стан соціально-економічних відносин є причиною такої поведінки власників бізнесу, інвесторів та державних службовців, яка не сприяє модернізації промислових підприємств. Застарілість основних виробничих фондів у промисловості гальмує зростання продуктивності праці, а значить — і заробітної плати, а також зумовлює погіршення ергономічних умов праці та її безпеки. Поглиблення цих негативних явищ пов'язане із орієнтацією підприємств на зменшення витрат на робочу силу як основного чинника підтримання достатньо високої цінової конкурентоспроможності продукції. Подібна політика є об'єктивною причиною неприваб-

ливості робітничих спеціальностей для населення і в значній мірі впливає на виникнення дисбалансу попиту і пропозиції на промисловому сегменті ринку праці. Відповідно, передумовою подолання останньої проблеми має бути формування потужних формальних інститутів, які б не допускали контрпродуктивної поведінки власників бізнесу та представників влади і сприяли модернізації промислового сектору економіки.

Література

1. *Кучменко Е. М.* Кадрова політика і ринок праці в Україні на прикладі промислового сектору // Матеріали конференції «Державне регулювання ринку праці: сучасні технології та напрями їх розвитку». Частина I, 2006. — С. 185—194.
2. *Шевчук В.* Ринок праці як інструмент регулювання освітньої галузі у сфері підготовки висококваліфікованої робочої сили // Україна: аспекти праці. — 2010. — № 2. — С. 20—25.
3. Промисловість України у 2007—2010 роках: статистичний збірник / За ред. І. С. Петренко. — К.: Державний комітет статистики України, 2011. — 307 с.
4. *Львч Л. М.* Ефективність відтворення трудового потенціалу України: Монографія. — К.: Енергія плюс, 2007. — 212 с.
5. *Кобилянський О. В., Кобилянська І. М.* Умови праці та професійна підготовка працівників промислового сектору економіки України // Зайнятість та ринок праці: Зб. наук. пр. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — С. 154—157.
6. *Розмаинский И.* «Инвестиционная близорукость» в посткейнсианской теории и в российской экономике // Вопросы экономики. — № 9. — 2006. — С. 71—82.
7. *Грیشнова О.* Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні // Україна: аспекти праці. — 2010. — № 7. — С. 3—8.
8. *Онiкiєнко В. В.* Кадрове забезпечення легкої промисловості // Зайнятість та ринок праці: Зб. наук. пр. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — С. 107—115.
9. *Григорьев Л., Агибалов С., Салихов М.* Украина: раздвоение трансформации // Вопросы экономики. — № 3. — 2009. — С. 125—142.
10. *Кравчук К.* Гра в монополію // Контракти. — 2009. — № 22—23. С. 5—7.
11. *Пахомов Ю., Пахомов С.* Экономический кризис: Украинский вариант // Общество и экономика. — 2009. — №3. — С. 63—72.

Статтю подано до редакції 25.05.12